

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY VA INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH MEZONLARI

Xamidova G.

*JDPU Maktabgacha ta'lim metodika
kafedrası katta o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: kognitiv rivojlanish, diqqat va xotira, fikrlash, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlari, maktabgacha tarbiya.

Ключевые слова: познавательное развитие, внимание и память, мышление, механизмы развития творческих и интеллектуальных способностей дошкольников, дошкольное образование.

Key words: cognitive development, attention and memory, thinking, mechanisms of development of creative and intellectual abilities of preschoolers, preschool education.

Резюме:

Maqolada bolaning ijodiy va intellektual qobiliyatlari asoslarini shakllantirish, fikrlash, tasavvur qilish, muammoni hal qilish qobiliyatlari faol rivojlantirish, ta'lim va ijtimoiy moslashuv uchun asoslar yaratish. Ushbu qobiliyatlarni samarali rivojlantirish uchun bolalarda ularning rivojlanish darajasini belgilaydigan mezonlari tushunish yoritilgan.

Резюме:

В статье формирование основ творческих и интеллектуальных способностей ребенка, активное развитие мышления, воображения, способностей к решению задач, создание основ обучения и социальной адаптации. Чтобы эффективно развивать эти способности, детям необходимо понимать критерии, определяющие уровень их развития.

Summary:

The article describes the formation of the foundations of a child's creative and intellectual abilities, the active development of thinking, imagination, problem-solving abilities, the creation of the foundations of learning and social adaptation. In order to effectively develop these abilities, children need to understand the criteria that determine their level of development.

Maktabgacha yosh - bu bolaning ijodiy va intellektual qobiliyatlari asoslarini shakllantirish uchun muhim davr. Bu vaqtda fikrlash, tasavvur qilish, muammoni hal qilish qobiliyatlari faol rivojlanmoqda, keyingi ta'lim va ijtimoiy moslashuv uchun asoslar yaratilmoqda. Ushbu qobiliyatlarni samarali rivojlantirish uchun

bolalarda ularning rivojlanish darajasini belgilaydigan asosiy mezonlarni tushunish kerak. Keling, asosiylarini ko'rib chiqaylik.

1. Kognitiv rivojlanish

Kognitiv qobiliyatlar (ma'lumotni bilish, idrok etish va tushunish qobiliyatlari) quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Diqqat va xotira:** Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanlangan diqqatni rivojlantiradi, bu ularga vazifalarga e'tibor qaratishga va qisqa muddatli va uzoq muddatli xotirani yaxshilashga yordam beradi.
- **Fikrlash:** Analitik va sintetik fikrlashning rivojlanishini, shuningdek, umumlashtirish va tasniflash qobiliyatini kuzatish muhimdir. Maktabgacha yoshda mantiqiy fikrlash va asosiy muammolarni hal qilish qobiliyati shakllana boshlaydi.
- **Kognitiv faoliyat:** Bu bolaning yangi narsalarni o'rganish va uning atrofidagi dunyoni o'rganish istagi. Rivojlanish ko'rsatkichi yangi bilimlarga qiziqish, turli xil ma'lumot manbalaridan faol foydalanish va tajriba o'tkazish istagi bo'lishi mumkin.

2. Ijodiy tasavvurni rivojlantirish.

Ijodiy tasavvur o'ziga xoslikni, yangi g'oyalar va yondashuvlarni yaratish qobiliyatini rivojlantirish uchun asosdir. Ijodiy rivojlanish mezonlariga quyidagilar kiradi:

- **Tasavvurning namoyon bo'lishi:** maktabgacha yoshdagi bolalar ko'pincha o'yinlarda, rasm chizishda va hikoya qilishda tasavvurdan foydalanadilar. Ijodiy rivojlanish mezeni - bu bola yaratadigan syujetlar va belgilarning xilma-xillik darajasi.
- **Fikrlashning moslashuvchanligi:** Bu bolaning bir xil muammoga turli xil echimlarni taklif qilish, muammoni hal qilishning bir nechta usullarini ko'rish qobiliyati.
- **Faoliyatdagi tashabbus va mustaqillik:** Ijodiy rivojlanayotgan bolalar tashabbus ko'rsatadi, topshiriqlarni mustaqil bajarishga intiladi, shuningdek, materiallar va usullar bilan tajriba o'tkazishga tayyor.

3. Hissiy va shaxsiy rivojlanish.

Bolaning hissiy rivojlanishi ijodiy va intellektual qobiliyatlari uchun ham muhimdir:

- **O'z-o'zini anglash va o'ziga ishonch:** O'z qobiliyatiga ishongan bolalar qiyinchiliklarni osonroq engishadi va xato qilishdan qo'rqmaydilar, bu ularning intellektual va ijodiy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

- **Hissiy ekspressivlik:** Ijodkor bolalar o'zlarining his-tuyg'ularini faol ravishda ifodalaydilar, o'yin, chizmalar va musiqa orqali atmosferani nozik his qilishlari va etkazishlari mumkin.
- **Ijtimoiy aloqalar:** Guruhda ishlash, boshqa odamlarning fikrlarini tinglash va hisobga olish qobiliyati ham ijodkorlik va intellektual qobiliyatlarning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Boshqalar bilan o'zaro munosabat fikr almashishni rag'batlantiradi va fikrlash ufqlarini kengaytiradi.

4. Nutq va muloqot qobiliyatlari.

Nutqni rivojlantirish intellektual va ijodiy qobiliyatlarning muhim ko'rsatkichidir. Bu erda eng muhim mezonlar:

- **So'z boyligini boyitish:** Bolaning so'z boyligi qanchalik xilma-xil va boy bo'lsa, uning o'zini ifoda etishi, yangi g'oyalarni yaratishi va tushunchalar o'rnatishda aloqalarni o'rnatishi shunchalik oson bo'ladi.
- **Suhbatlashish qobiliyati:** Suhbatdoshingizni tinglash, savol berish, o'z fikringizni shakllantirish va buning sabablarini ko'rsatish qobiliyati intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.
- **Tildan ijodiy foydalanish:** she'rlar, hikoyalar va o'yinlar orqali til qobiliyatlarini rivojlantiradigan maktabgacha yoshdagi bolalar tildan ijodiy g'oyalarni ifodalash vositasi sifatida faolroq foydalana boshlaydilar.

5. Motor rivojlanishi.

Ijodkorlik va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishda harakat qobiliyatlari ham muhim rol o'ynaydi. Buning sababi shundaki, ko'plab ijodiy faoliyat, masalan, rasm chizish, haykaltaroshlik, raqsga tushish harakatlarni muvofiqlashtirish va fazoviy idrok etishni talab qiladi. Tanangizni nazorat qilish qobiliyati umumiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

6. Rivojlanishga yordam beruvchi faoliyat.

Bolalarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish uchun turli xil faoliyat turlari muhim ahamiyatga ega:

- **O'yinlar:** Har xil konstruktiv va rolli o'yinlar bolalarning tasavvurini, ijodkorligini va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.
- **Chizish, haykaltaroshlik, musiqa:** Bu faoliyatlar ham ijodiy, ham kognitiv qobiliyatlarni rivojlantiradi, vosita ko'nikmalarini, vizual fazoviy idrok va hissiy idrokni yaxshilashga yordam beradi.
- **Tajribalar va kuzatishlar:** Bolalar amaliy mashg'ulotlar orqali atrofdagi dunyoni o'rganishni yaxshi ko'radilar. Tabiiy ob'ektlar yoki moddiy vositalar (suv, qum, turli moddalar) bilan tajriba o'tkazish ularning

sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilish va aniqlash qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi.

- **O'qish va hikoya qilish:** Kitob o'qish tasavvurni rivojlantiradi, dunyoqarashini kengaytiradi, yangi so'z va tushunchalarni o'rganishga yordam beradi va xotirani yaxshilaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlari.

Maktabgacha tarbiya - bu kognitiv, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarning jadal rivojlanish davri. Bu vaqtda bolaning kelajakdagi intellektual va ijodiy salohiyatining asoslari shakllanadi. Ijodiy va intellektual qobiliyatlar nafaqat akademik muvaffaqiyatni aniqlaydi, balki jamiyatda moslashishga, nostandart muammolarni hal qilish qobiliyatiga, muloqot qilish va o'zini namoyon qilishga ta'sir qiladi. Keling, maktabgacha yoshdagi bolalarda ushbu qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy mexanizmlarini ko'rib chiqaylik.

1. Kognitiv rivojlanish: intellektual qobiliyatlar uchun asos

Kognitiv jarayonlar - idrok, e'tibor, xotira, tafakkur - bolada erta yoshda shakllanadi va intellektning rivojlanishi uchun asos bo'ladi. Ushbu jarayonning eng muhim mexanizmlari:

- **Tasavvuriy idrok:** maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining his-tuyg'ulari orqali atrofdagi dunyoni faol ravishda o'rganadilar. Idrok etish qobiliyatlarini rivojlantirish umumlashma va tushunchalarni shakllantirishga, shuningdek, ob'ektlar va hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni tushunishga yordam beradi.
- **Nutqni rivojlantirish:** nutq qobiliyatlari bevosita aqlning rivojlanishi bilan bog'liq, chunki ular ma'lumotni tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatini ta'minlaydi. Nutqni rivojlantirish kognitiv jarayonlarni rag'batlantiradi, xotira, e'tibor va fikrlashni yaxshilaydi.
- **Fikrlash va mantiq:** Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin va atrofdagi dunyo bilan o'zaro ta'sir qilish orqali mantiq va sabab va ta'sirning asosiy tamoyillarini o'rganadilar. Asta-sekin ular haqiqat va fantaziya o'rtasidagi farqni tushuna boshlaydilar, shuningdek, mavhum fikrlashni rivojlantiradilar.

2. Ijodkorlikni rivojlantirishda o'yinning o'rni

O'yin bolalarning dunyoni o'rganishi va ijodkorligini rivojlantirishning asosiy mexanizmidir. O'yin davomida bola turli xil faoliyat turlarini o'zlashtiribgina qolmay, balki muammolarni hal qilishni o'rganadi, harakat qilishning yangi usullarini o'ylab topadi, fantaziya va tasavvurni rivojlantiradi.

- **Rol o'yinlari:** "ona-qiz", "do'kon", "shifokor" kabi o'yinlar bolalarning tasavvurini va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi. Ushbu o'yinlarda bola boshqa odamlar bilan muloqot qilishni o'rganadi, o'zini turli rollarda sinab ko'radi va turli xil hayotiy vaziyatlarni boshdan kechiradi, bu esa ijodiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yordam beradi.
- **Qurilish faoliyati:** bloklar, qurilish majmualari yoki boshqa materiallardan turli xil tuzilmalarni qurish va yaratish fazoviy fikrlashni, tafsilotlarga e'tiborni va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.
- **Ijodiy faoliyat:** rasm chizish, haykaltaroshlik, musiqa va ijodning boshqa shakllari tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirishni rag'batlantiradi. Bu mashg'ulotlar bolalarga o'z his-tuyg'ulari va g'oyalarni ifodalash, o'z-o'zini ifoda etish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Boshqalarning ijtimoiy o'zaro ta'siri va ta'siri.

Ijodiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish bolaning boshqalar - ota-onalar, o'qituvchilar, tengdoshlar bilan o'zaro munosabatisiz mumkin emas. Bolalar muloqot va yordamning ijobiy tajribasini olishlari muhimdir.

- **Ota-onalar va o'qituvchilarning roli:** Kattalarning diqqatli va qo'llab-quvvatlovchi munosabati bolada o'ziga ishonchni rivojlantirishga yordam beradi. Farzandingiz o'z fikrlarini ifoda etishdan, savollar berishdan va muammolarni hal qilishning yangi usullarini sinab ko'rishdan qo'rqqanligi uchun hissiy yordam muhimdir.
- **Hamkorlik va guruhning o'zaro ta'siri:** qo'shma o'yinlar, muhokamalar va loyihalar ustida ishlash jarayonida boshqa bolalar bilan muloqot nafaqat intellektual qobiliyatlarni, balki ijtimoiy qobiliyatlarni ham rivojlantiradi. Guruhdagi o'zaro ta'sir bolalarni boshqalarning fikrini hisobga olishga, murosaga kelishga va muammolarni birgalikda hal qilishga o'rgatadi.

4. Ijodiy muammolarni hal qilish va innovatsion o'qitish usullari.

Ijodkorlikni rivojlantirish mexanizmi, shuningdek, bolaning nostandart muammolarni hal qilishni o'rganishi bilan bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalar tashabbus ko'rsatishi, muammolarni hal qilishning muqobil usullarini izlashi va yangi narsalarni sinab ko'rishlari muhimdir.

- **Loyiha usuli:** maktabgacha ta'limda loyihaga asoslangan faoliyatdan foydalanish bolalarga o'zlarining kashfiyotlarini tashkil qilish, atrofdagi dunyo bilan muloqot qilish va yangi mahsulotlar yoki g'oyalarni yaratish imkonini beradi.
- **O'quv o'yinlari va vazifalari:** e'tibor, xotira, nostandart yondashuvni talab qiladigan muammolarni hal qilish uchun vazifalar, aql va ijodkorlikni

rivojlantirishni rag'batlantiradi. Bunday mashg'ulotlar bolalarga mantiqiy fikrlashni o'rganishga yordam beradi va muammolarni hal qilishga turli tomonlardan yondashadi.

5. Emotsional rivojlanish va uning ijodkorlikka ta'siri.

Bolaning hissiy holati bevosita uning ijodiy salohiyatiga bog'liq. Agar bola o'zini ishonchli his qilsa, u ko'proq tajriba o'tkazishga, muammolarni hal qilishning yangi usullarini izlashga va o'z fikrlarini ifoda etishga tayyor bo'ladi.

- **Hissiy xavfsizlik:** bola o'zini himoyalangan his qiladigan sharoitlarni yaratish unga xatolardan qo'rqmaslik va o'ziga ishonchni rivojlantirish imkonini beradi.
- **Motivatsiya va qiziqish:** faoliyat bola uchun qiziqarli va hayajonli bo'lishi muhimdir. Hissiy ishtirok ichki motivatsiyani, shuning uchun ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, ota-onalar, tarbiyachilar va o'qituvchilarning e'tiborini va ishtirokini talab qiladi. Yuqoridagi mezonlarni qo'llash nafaqat rivojlanishdagi yutuqlarni kuzatish, balki bolaning ijodiy salohiyatini rag'batlantirish uchun pedagogik yondashuvlarni optimallashtirish imkonini beradi. Shuni esda tutish kerakki, bu yoshda asosiy narsa bolalar uchun o'zini erkin ifoda etish, qiziquvchanlik va o'ziga ishonchni rivojlantirishga yordam beradigan sharoitlarni yaratishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy va intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish mexanizmlari ko'p qirrali va o'zaro bog'liqdir. Bolaning ijodiy va intellektual salohiyatini shakllantirishda o'yin, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy o'zaro ta'sir, kattalar yordami va hissiy farovonlik muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar:

1. O.U.Xasanboeva, M.X. Tadjieva, SH.K.Tashpulatova va boshqalar. -Maktabgacha ta'lim pedagogikasi -Ilm Ziyo. T.: 2006 y.
2. Sh.K.Tashpulatova -Maktabgacha ta'lim muassasalar ishini tashkil etish va boshqarish usullaril TDPU.T.: 2001 y.
3. B.Ziyomuhamedov, Sh.Abdullaeva –Pedagogika-O'zbekiston Milliy entsiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. T.: 2000 y.
4. R. Mavlonova -Pedagogik texnologiya Toshkent –Fan. 2009 y. 241
5. R. Ishmuxamedov -Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent -Iste'dod. 2008 y
6. A. I.Vasileva, L.A. Baxturina, I.I.Kobitina -Bolalar bog'chasining katta tarbiyachisi T.: -O'qituvchil1991 y.
7. Spravochnik -Rukovoditelya doshkolnogo orazovatel'nogo uchrejdeniya -Ilm Ziyo. T.: 2006 y.